

BARRA MÁRIA

Barra Kommunikációs Intézet

*bki@barra.hu***A felolvasás „mellékhatásai”: egy attitüdvizsgálat tanulságai**

Halo-effect in social psychology means that having one piece of positive information about someone, we tend to believe that this person's other features are also positive, even if they are not at all inter-connected. Physical attractiveness has this halo-effect on judging more positively someone's other attributes, e. g. intelligency and social status. In this paper I examine whether in speech perception a similar halo-effect could be detected. During a five years' experiment based on sound-recordings, 236 adults were asked on their first impressions about the presumed educational level and social status of five different people. Results show that attractiveness of speech produces a similar halo-effect in perception.

Bevezetés

A személypercepcióban, azaz abban, hogy egy másik személyt hogyan észlelünk, milyen benyomásunk alakul ki róla, jelentős szerepe van a beszédnek. A benyomás kialakulásának vizsgálata ugyanakkor elsősorban a szociálpszichológia területére tartozik. A másik személyre vonatkozó észlelésünk folyamatát és pontatlanságának okait sok kutatás vizsgálta ezen a tudományterületen. Számos kutatási eredmény alátámasztja, hogy az előnyös külső megjelenés pozitív, a hátrányos pedig negatív irányban torzítja a másik személyről kialakuló benyomásunkat (lásd: Eysenck és Eysenck, 1995; illetve Forgács, 2007). Forgács József magyar származású pszichológus, akinek fő kutatási területe a kísérleti szociálpszichológia, holdudvar-hatásnak nevezi azt a jelenséget, amelynek lényege, hogy ha valakinek egy pozitív tulajdonságát észleljük, akkor hajlamosak vagyunk az illetőről más pozitív tulajdonságokat is feltételezni, akkor is, ha a józan ész ezt a feltételezésünket egyáltalán nem támasztja alá. Forgács többek között Don, Berscheid és Walster kísérletét idézi, akik azt találták, hogy a jó külsejű embereknek olyan tulajdonságokat is tulajdonítottak az értékelők, amelyeknek semmi közük a külső megjelenéshez: például magasabb társadalmi státuszt, iskolai végzettséget, intelligenciaszintet. Azt is kimutatták ugyanebben a kísérletben, hogy a vonzó fizikai megjelenésű személyeket a negatív tulajdonságok szempontjából sokkal enyhébben ítéljük meg (Forgács, 2007).

Mivel a beszédünk is egyfajta „külső megjelenés”, a beszédészlelésre vonatkozó attitüdvizsgálatok sok új és hasznos megfigyeléssel gazdagíthatják a nyelvtudományt. Ez a megközelítés a XX. század végén már megjelent a nyelvtudományban (Zuckerman & Miyake, 1991 vagy Uchida & Nakune,

1994), és a magyar szakirodalomban is (például Gocsál és Huszár, 2003 vagy Markó és Grácz, 2007).

Ebben a tanulmányban egy hallgatói attitűdvizsgálatra épülő kísérletsorozat eredményeit összegzem. A vizsgálat tárgya az volt, hogy vajon a beszéd megvalósításának szegmentális és szupraszegmentális elemei hogyan hatnak a beszélőről kialakuló benyomásra. A kísérletsorozatban egy különböző személyekkel készült, azonos felolvasott rövid szöveget tartalmazó hangfelvételt értékeltünk hallgatók csoportjaival. A beszélők iskolázottságáról és munkahelyi pozíciójáról adott értékeléseket összevetve a következő kérdésekre kerestük a választ: vajon a beszéd egyes szupraszegmentális és szegmentális elemei (a beszédtempó, a hangerő, a beszéddallam, valamint a hangképzés és az artikuláció jellegzetességei) milyen hatással vannak a személyészlelés során kialakuló benyomásra? Kimutatható-e a beszéd minőségének a fizikai megjelenéshez hasonló, a szociálpszichológia által bizonyított pozitív vagy negatív torzító hatása, a szociálpszichológiában leírt holdudvar-hatás a percepció során? Meghatározható-e, hogy a beszédnek pontosan mely szupraszegmentumai és/vagy szegmentumai alapján alakul ki a benyomásunk a beszélőről? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása segíthet a beszédtanításban, és abban is, hogy az igényes, szépen kivitelezett beszéd iránti igényt széles körben fölkeltsse.

Kísérleti személyek, anyag és módszer

Kutatásunk célja az volt, hogy válaszokat találjunk a fenti kérdésekre. Ehhez három lépést határoztunk meg: először összeállítottunk egy hanganyagot, amelyen meghatározott szempontok alapján kiválasztott kísérleti személyek azonos szöveget olvasnak föl. A második lépésben ezt a hanganyagot hallgatók kis létszámú (5-17 fős) csoportjaival értékeltük, két szempont: a felolvasók iskolázottságának feltételezett mértéke és feltételezett munkahelyi pozíciójuk alapján. Végül a harmadik lépésben elemeztük a hanganyagot és a hallgatóktól kapott eredményeket összevetettük az elemzés eredményével.

A kutatás alapjául szolgáló hangmintához öt olyan személy (a továbbiakban: felolvasó) felvételét választottuk ki, akik ugyanazt az egymondatos szöveget olvassák föl. Mind az öt személy kommunikációs képzésen vett részt a Barra Kommunikációs Intézetben (amely a kutatást finanszírozta), különböző időpontokban. (Ez az intézet felnőttek kommunikációs képzésével foglalkozó vállalkozás.)

Minden felvétel ugyanazzal a Sony WM-D6C típusú riporter-magnetofonnal készült, csatlakoztatott külső, asztali állványos mikrofonnal, nem csendesített, de azonos helyiségben, különböző időpontokban.

A felvételen a felolvasott szöveg a képzési anyag részeként, a képzés első harmadában (amikor még beszédképzésen nem estek át a résztvevők) minden csoportban feladat volt. A hangfelvételen elhangzó szöveg (amely 26 szót, 72 szótagot és 177 hangot tartalmaz):

Akik megszokták, hogy megérzésükre hallgatva ítélnék, nem értenek semmit a következtetést igénylő dolgokhoz, mert egy csapásra szeretnének mélyükre hatolni, ahhoz azonban nincsenek hozzászokva, hogy megkeressék a törvényeket (Pascal, 1983: 8).

Olyan személyek felvételét választottuk ki, akiknek hangzóképzési hibájuk, beszédzavaruk nincs, de nem képzett beszélők.

Kiválasztási szempont volt az is, hogy a választott személyek iskolai végzettségüket és munkahelyi pozíciójukat tekintve – a legmagasabbtól a legalacsonyabbig – egyértelműen sorrendbe állíthatók legyenek.

Egy „kakukktójást” is elhelyeztünk a mintában – egy, az átlagnál sokkal szebben beszélő nő hangmintáját (ebben az esetben sem képzett beszélőről van szó). A „kakukktójás” mind iskolai végzettségét (érettségi), mind munkahelyi pozícióját (főállású édesanya, korábban sem épített munkahelyi karriert) tekintve mindkét vizsgált szempontból jelentősen elmarad a mintában szereplő többi vizsgált személytől. Az ő kiválasztásával az volt a célunk, hogy ellenőrizzük a szép beszéd hatásának erősségét a benyomás kialakulásában. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a szépen kivitelezett beszéd (értsd: a beszélő mind a szegmentális, mind a szuprasegmentális elemeket pontosan valósítja meg) pozitív torzító hatása különböző erősséggel jelenik-e meg, amikor az iskolázottságra, és amikor a munkahelyi pozícióra következtetnek az értékelők.

Három férfi és két női hangot választottunk a mintába (vö. 1. táblázat), átlagéletkoruk 35 év (a legfiatalabb 32, a legidősebb 41 éves).

1. táblázat: A hangmintában szereplő felolvasók jellemzői.

Felolvasó sor-száma	Pozíció	Iskolai végzettség	Életkor	Nem
1. felolvasó	Kommunikációs vezető, a felsővezetés tagja	Egyetem	34	Nő
2. felolvasó	Középvezető	Egyetem	32	Férfi
3. felolvasó	Háztartásbeli	Érettségi	34	Nő
4. felolvasó	Vezérigazgató	2 egyetemi diploma, MBA fokozat	41	Férfi
5. felolvasó	A felsővezetés tagja	Egyetemi diploma, MBA fokozat	32	Férfi

A mintában az iskolai végzettség és a munkahelyi pozíció sorrendje egybeesett (ez véletlenül történt, a kiválasztási szempontok között nem szerepelt).

A valódi sorrend iskolázottság és munkahelyi pozíció szempontjából a legmagasabbtól a legalacsonyabb értékek felé haladva tehát ez volt: **4, 5, 1, 2, 3.**

Összesen 236 fő értékelte (5-17 fős csoportokban) a felvételt. Az értékelők között 122 férfi és 114 nő volt, a legfiatalabb értékelő 25, a legidősebb 51 éves, az értékelők átlagéletkora 34 év. Iskolai végzettségük felsőfokú (főiskola vagy egyetem).

A csoportok egy képzés részeként értékelték a felvételt, nem tudták előre, hogy kutatásban vesznek részt (utólag közöltük velük). Ez a körülmény megnehezítette a részletes adatfelvételt, csak az egyes résztvevők által adott legmagasabb és legalacsonyabb értékek rögzítésére volt módunk. Így ebben a tanulmányban csak a résztvevők által adott szélső értékek összehasonlításából nyert összefüggéseket elemzem.

A résztvevőknek minden csoportban azonos értékelőlapon, fokozatmentes skálán kellett jelölni, hogy az öt felolvasó vizsgált személyt mennyire érzik iskolázottnak, illetve milyen magas munkahelyi pozíciójúnak gondolják őket a **benyomásuk** alapján.

A felvételt számítógépről kétszer egymás után játszottuk le, a második meghallgatás után kértük az értékek jelölését.

Az értékelőknek szóló kérést előre megfogalmaztuk, hogy minden csoportban pontosan ugyanazt az instrukciót adhassuk. Azt kértük, hogy a benyomásuk alapján, a második meghallgatást követően jelöljék: melyik felolvasót milyen magas iskolai végzettségűnek, illetve munkahelyi pozíciójúnak vélik.

Az értékelések kitöltése után minden résztvevőtől megkérdeztük, hogy a „legjobb”, vagy „legrosszabb” érték megítélésénél mi lehetett a benyomásának az alapja. Kértük, hogy lehetőleg minél konkrétabban próbálják megfogalmazni, miért érezték legjobbnak, vagy leggyengébbnek az adott felolvasót a vizsgált szempontból. Az így kapott válaszokat csak tipizálva adjuk közre ebben a tanulmányban.

Az értékelőlapok eredményét csoportonként feldolgoztuk és összesítettük, majd az így kapott értékek elemzését az SPSS 14.0 verziójával végeztük el. A Khi-négyzet próbát alkalmaztuk (99%-os szignifikanciaszinten), mert az értékelések független mintákon álltak rendelkezésünkre.

Elvégeztük továbbá az öt hangminta elemzését hallás alapján. Az elemzéseket három gyakorlott oktató végezte egymástól függetlenül, az egyes vizsgált elemek minősítésénél, illetve leírásánál azokat az értékeket használtuk, amelyekben a három oktató véleménye megegyezett egymással. Ezzel a módszerrel vizsgáltuk három szupraszegmentum, a beszédtempó, a beszéddallam és a hangerő használatát a hangmintáknál, ezek összehasonlító elemzését tartalmazza ez a tanulmány. Kiegészítésként még további szegmentális és szupraszegmentális elemeket (a hangképzést, a levegőtámasz meglétét, vagy hiányát, a beszédritmust, a hangzójétés pontosságát, valamint a szünetezést) is vizsgáltunk (hallás alapján), valamint összefoglalva, választípusonként közreadjuk az értékelők legjellemzőbb indoklásait arra a kérdésre, hogy miért adtak egy-egy felolvasónak „legmagasabb”, vagy „legalacsonyabb” értéket.

Eredmények

Már az adatok összesítésénél megmutatkozott, hogy nagyon nagy eltérések vannak a mintában a vizsgált személyekről kialakult benyomásban, mind az iskolázottság, mind a munkahelyi pozíció tekintetében. A 2. táblázatban az első és az utolsó helyezések darabszámát mutatjuk.

2. táblázat: Kiemelve a legnagyobb eltéréseket mutató adatok (értékelések darabszáma).

Felolvasó sor-száma	1.	2.	3.	4.	5.
Iskolázottság legmagasabb	19	34	111	55	23
Iskolázottság legalacsonyabb	24	53	56	83	17
Pozíció legmagasabb	47	44	7	49	82
Pozíció legalacsonyabb	34	29	7	36	125

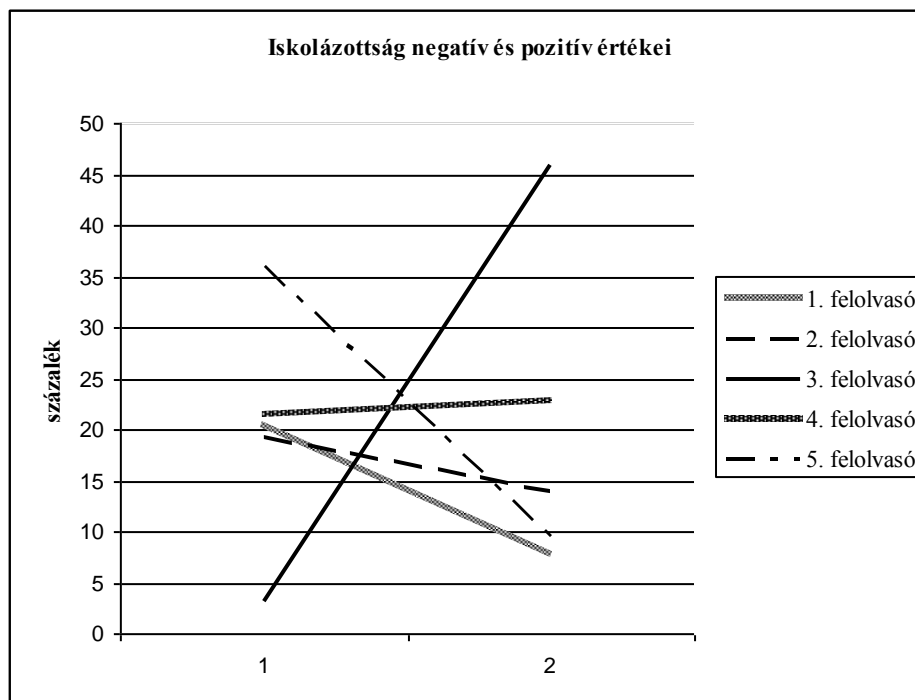
A statisztikai elemzés során azonosítottuk, hogy mely felolvasókra adott pozitív és negatív válaszok különböznek szignifikánsan a többi felolvasóra adott válaszoktól.

Először az iskolázottság mértékére vonatkozó adatokat vizsgáltuk (I = Iskolázottság). Az első ábra „legmagasabb” és a „legalacsonyabb” értékek felolvasónkénti eloszlását mutatja.

A legtöbb pozitív értéket (legiskolázottabb) a harmadik felolvasó kapta (45,9%). A legtöbb negatív értéket (legkevésbé iskolázott) pedig az ötödik felolvasónak adták a vizsgálatban az értékelők (35,8%).

A harmadik felolvasó pozitív értékeit az összes többi felolvasó pozitív értékeivel összehasonlítva azt találtuk, hogy a harmadik felolvasóra és a többi hangra adott összesített pozitív válaszok aránya az iskolázottság tekintetében szignifikánsan különbözik egymástól ($\chi^2=127,319$, Asymp.sig:0,000). Ebből arra következtethetünk, hogy a 3. felolvasó kiemelkedően pozitív megítélést váltott ki a válaszadókból. Ha tehát találunk olyan szegmentális, vagy szupraszegmentális elemeket a harmadik felolvasó beszédének elemzése során, amelyek megvalósítása a többi felolvasóhoz képest pozitívabb, akkor feltételezhetjük, hogy az értékelők erre, vagy ezekre építették megítélésüket.

Mivel a harmadik, és (a második legiskolázottabbnak értékelt) negyedik felolvasóra adott pozitív válaszok aránya is szignifikánsan különbözik egymástól, az ő megítélésük során a válaszadók szintén találtak a két felolvasó által különbözőképpen használt fonetikai elemeket – ezek különbsége segíthette őket a megítélésben.



1. ábra: Az egyes felolvasók legmagasabb és legalacsonyabb értékeinek eloszlása iskolázottság szempontjából. Bal oldalon a negatív, jobb oldalon a pozitív értékek százaléka.

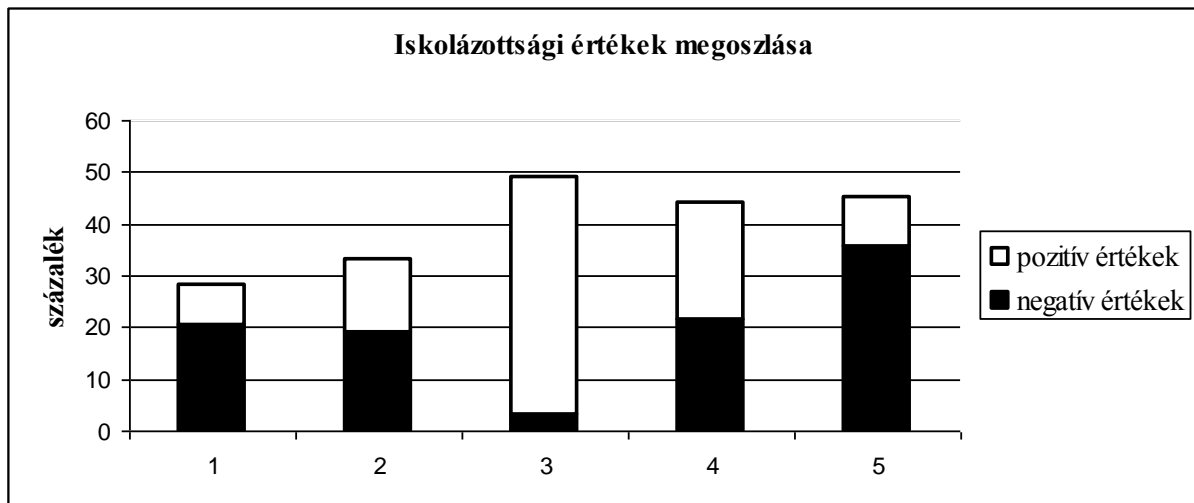
Ellenőriztük a negyedik és a második felolvasó (a második és a harmadik helyen értékelt hangok) pozitív értékeinek különbségét: iskolázottság tekintetében a negyedik és a második felolvasóra adott pozitív válaszok aránya nem különbözik egymástól szignifikánsan. ($\chi^2=6,106$, Asymp.sig:0,013). Ennek a két felolvasónak a megítélésében az értékelők tehát nem döntöttek magabiztosabban, így, ha találunk is eltérést a kettejük között a szegmentális, vagy a szupraszegmentális elemek használatában, az, vagy azok nem segítették a válaszadók benyomásának kialakulását.

Mivel a mintában kiugró a harmadik felolvasó legalacsonyabb (3,1%-os) és az ötödik felolvasó legmagasabb (35,8%) negatív értéke, a negatív értékek összehasonlítását azzal kezdtük, hogy a harmadik felolvasó értékét hasonlítottuk össze a második, a negyedik és az első felolvasóra adott összesített negatív válaszok arányával. Itt szignifikáns különbséget találtunk ($\chi^2=38,034$, Asymp.sig:0,000). Ez azt mutatja, hogy a válaszadók találtak olyan, eltérően használt szegmentális, vagy szupraszegmentális elemet, vagy elemeket, amelyek pozitív irányban befolyásolták megítélésüket a harmadik felolvasóról.

A második felolvasó 19,2%-os értékét (a második legkevesebb negatív érték) összehasonlítva a harmadik felolvasóéval ugyancsak szignifikáns különbséget ($\chi^2=30,095$, Asymp.sig:0,000) találtunk. Ennek a két felolvasónak a megítélésében a válaszadók képesek voltak olyan különbséget meghallani, amelyre véleményüket alapozhatták.

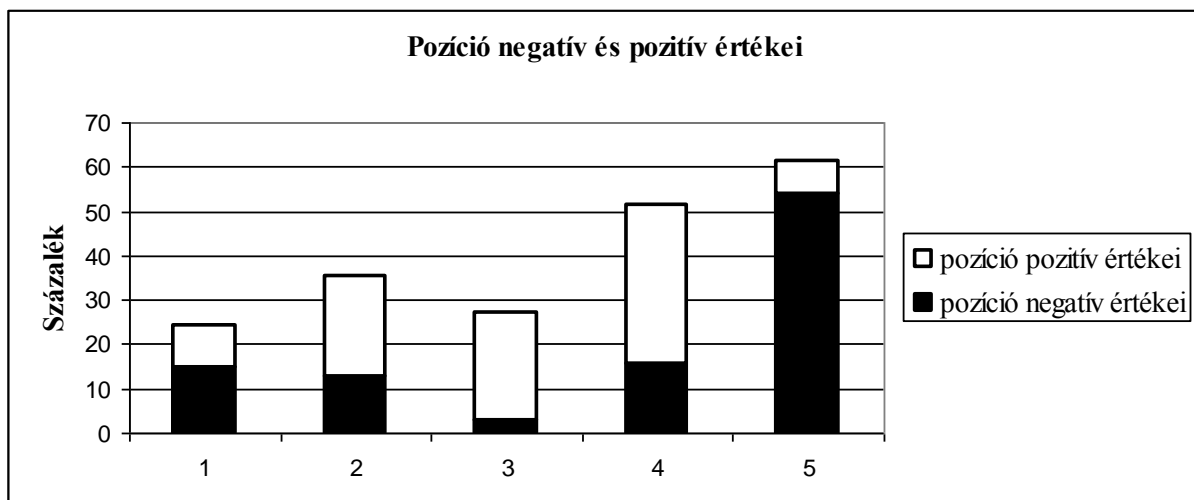
Az első, a második és a negyedik felolvasó negatív értékei (47%, 44% és 49%) viszonylag közel állnak egymáshoz. Ezeket összehasonlítva nem találtunk szignifikáns különbséget (első és második felolvasó: $\chi^2=,123$, Asymp.sig:0,726; első és negyedik. felolvasó: $\chi^2=0,052$, Asymp.sig:0,819; második és negyedik. felolvasó: $\chi^2=,335$, Asymp.sig:0,563). Ez a három felolvasó tehát hasonló megítélést váltott ki a válaszadókból, a kapott értékek a véletlenszerűen várhatónak felelnek meg. Így, ha találunk is a három felolvasó között eltérést a vizsgált szegmentumok, vagy szupraszegmentumok használatában, akkor ez nem befolyásolta a negatív megítélést.

Az iskolázottságra adott értékek megoszlását a 2. ábra mutatja.



2. ábra: Az iskolázottságra adott összes „legmagasabb” és összes „legalacsonyabb” válasz megoszlása az egyes felolvasók között, a válaszadók százalékában.

Ezt követően a pozícióra kapott értékeket dolgoztuk fel (P = Pozíció). A „legmagasabb” és a „legalacsonyabb” értékek eloszlását a 3. ábra mutatja.



3. ábra: Az egyes felolvasók „legmagasabb” és „legalacsonyabb” értékeinek eloszlása munkahelyi pozíció szempontjából.

Ahogy a 3. ábrán is látható, az ötödik felolvasó a többiekhez képest kiemelkedően sok „legalacsonyabb” értéket kapott. Ugyancsak feltűnő, hogy a negyedik felolvasó a harmadikhoz képest több „legmagasabb”, de több „legalacsonyabb” értéket is kapott.

A statisztikai elemzést a pozícióra kapott értékek vizsgálatánál a negyedik és a harmadik felolvasó összehasonlításával kezdtük, ők kapták a legtöbb „legmagasabb munkahelyi pozíció” értéket (35,9% és 24,2%). Az összehasonlítás alapján a negyedik és a harmadik felolvasóra adott pozitív válaszok aránya a pozíció tekintetében nem különbözik egymástól szignifikánsan ($\chi^2=7,434$, Asymp.sig:0,006). (Ugyanakkor ez az érték közelít ahhoz, hogy a hangok között szignifikáns különbséget állapítsunk meg.)

Ha tehát a harmadik és a negyedik felolvasó elemzése során azonos módon használt szegmentális vagy szupraszegmentális elemeket találunk, vagy közülük egyet, akkor ez, vagy ezek azonos hatást váltanak ki a magas pozíció megítélésében. Amely elemek használatában pedig e két felolvasó különbözik, azok nem okoztak különbséget pozíciójuk megítélésében, vagyis akár vannak, akár nincsenek, a beszélőt magas pozíciójúnak ítélik meg.

A harmadik és a második felolvasó összehasonlításánál a pozitív válaszok aránya a pozíció tekintetében nem különbözött egymástól szignifikánsan ($\chi^2=,107$, Asymp.sig:0,743). Esetükben az értékelők nem tudtak olyan elemeket azonosítani, amelyekre támaszkodhattak volna a magas pozícióra vonatkozó benyomásuk kialakításakor.

A harmadik és az első felolvasó összehasonlításánál viszont a pozitív válaszok aránya a pozíció tekintetében szignifikánsan különbözött egymástól ($\chi^2=17,755$, Asymp.sig:0,000). Itt tehát az értékelők találtak olyan elemeket, amelyek eligazították őket a felolvasók megítélésében.

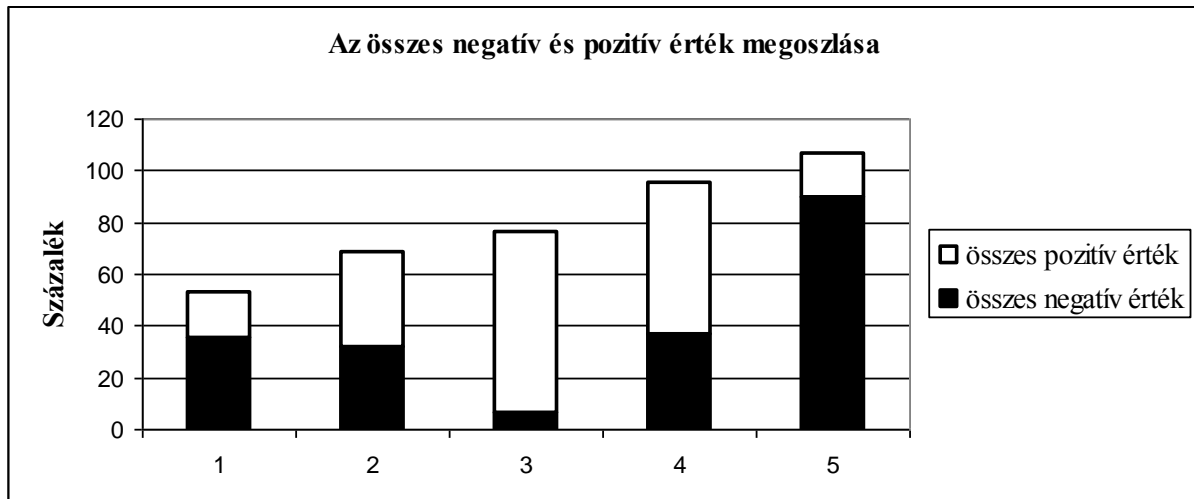
A pozíció negatív értékeinek (a legalacsonyabb pozícióra kapott értékek százalékos aránya) összehasonlításában először a negyedik és az ötödik felolvasó értékeit hasonlítottuk össze, mivel ők kapták a legtöbb negatív értéket. A két felolvasóra adott negatív válaszok aránya a pozíció tekintetében szignifikánsan különbözött egymástól ($\chi^2=74,668$, Asymp.sig:0,000). Ez arra utal, hogy a pozíció negatív megítélésében is találtak a válaszadók olyan különbözően megvalósított elemeket a két felolvasó között, amely segítette őket a benyomás kialakításában.

A negyedik, az első és a második felolvasó páronkénti összehasonlításának összesített eredménye azt mutatja, hogy az ezekre a hangokra adott negatív válaszok a pozíció tekintetében **nem** különböznek egymástól szignifikánsan (a negyedik és az első: $\chi^2=,067$, Asymp.sig: 0,796.; az első és a második: $\chi^2=,458$, Asymp.sig:0,499; a negyedik és a második: $\chi^2=,874$, Asymp.sig:0,499). A pozícióra adott negatív válaszok esetében tehát az értékelők nem találtak kapaszkodót benyomásuk kialakításához.

A 2. és a 3. felolvasó összehasonlítása azonban már ismét szignifikáns különbséget mutat: a 2. hangra és a 3. felolvasóra adott negatív válaszok aránya a

pozíció tekintetében szignifikánsan különbözik egymástól ($\chi^2=14,555$, Asymp.sig:0,000). Az ő értékelésükben ismét akadt tehát olyan szegmentális, vagy szupraszegmentális elem, amelynek alapján döntést hozhattak az értékelők.

Azt is megvizsgáltuk, hogy az öt felolvasó összes pozitív és összes negatív eredménye alapján az értékelők összbenyomása mennyire volt pozitív, vagy negatív, ezt a 4. ábra mutatja:



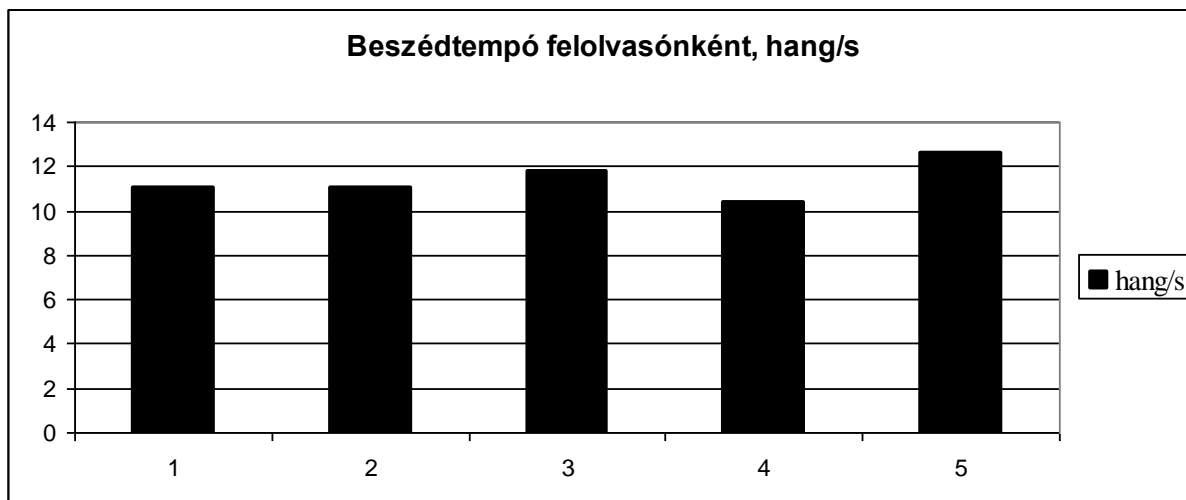
4. ábra: Az összes pozitív és az összes negatív érték megoszlása a válaszadók százalékában.

Végül hallás alapján elemeztük az egyes felolvasók beszédprodukciónak, hogy választ találjunk arra a kérdésre: mi magyarázhatja ezeket az eredményeket. Első lépésben kiszámítottuk a beszédtempót, a szöveg nyomtatott változatában megszámlálva a szavakat (26), szótagokat (72) és a hangokat (177). A beszédtempó értékeit a 3. táblázat mutatja:

3. táblázat: A beszédtempó felolvasónként.

Felolvasó sor-száma	Hang/s	A felolvasás ideje
1. felolvasó	11,06	16 s
2. felolvasó	11,06	16 s
3. felolvasó	11,80	15 s
4. felolvasó	10,41	17 s
5. felolvasó	12,64	14 s

Az 5. ábrán az öt felolvasó beszédtempóját hasonlítjuk össze:



5. ábra: A beszédtempó különbségei: az öt hang összehasonlítása.

A vizsgálatban résztvevők hasonlóan értékelték a beszédtempót, mint ahogy mi a hallás alapján besoroltuk (normál, lassú, gyors): valamennyien az ötödik felolvasót ítélték gyorsnak, a negyediket pedig kissé lassúnak. Bár a tempó megítélése szubjektív benyomáson alapult, az ötödik felolvasó „gyors” tempójánál mért 12,64 hang/s adat közelíti azt az eredményt – 13 hang/s –, amellyel Bóna Judit egy percepciós vizsgálat alapján a „gyors” tartományát leírta (Bóna, 2007). A 4. felolvasó lassúnak ítélt 10,41 hang/s beszédtempójáról keletkezett benyomást pedig magyarázhatja a felolvasás tagoltsága és a több és hosszabb szünet.

Ugyanígy, a szünetek hiánya és a tagolatlanág lehet a magyarázata az ötödik felolvasó esetében kialakuló „gyors” benyomásnak, bár van más adat is, amely szerint felnőttek „kissé gyorsnak” tartják a 13 hang/s-os beszédtempót (Gósy, 2004).

A beszédtempóra vonatkozó, fent idézett adatok ugyanakkor spontán beszédre vonatkoznak. A felolvasás átlagos beszédtempójára egy adatot találtunk: átlagosan 11,08 hang/s (Laczkó, 1993; idézi Gósy, 2004). Ebből az adatból kiindulva érdekes egybeesés az első, a második és a harmadik felolvasó 11,06 ~ 11,06 ~ 11,8 hang/s tempója, feltételezhető, hogy mindhárman „beleférnek” a normál tempó tartományába. Úgy látszik, ehhez képest a negyedik felolvasó 10,41 hang/s tempója lassúnak, az ötödik felolvasó 12,64 hang/s tempója pedig gyorsnak tűnik a percepció során.

A 4. táblázat a vizsgált szupraszegmentumok megvalósításának értékelését tartalmazza. „Szűk beszéddallam”-nak nevezem azt az esetet, amikor a beszélő felolvasásában alig van különbség a magasabban és a mélyebben megszólaltatott szavak hangmagasságában. „A pontmélység nincs meg” megjelölésen azt értem, hogy a mondat végén az utolsó szótag hangmagassága nem, vagy alig mélyebb a megelőző szótag hangmagasságánál. „A pontmélység megvan” fogalmát annak

megjelölésére használom, amikor a beszélő a mondat utolsó szótagját érzékelhetően mélyebben hangoztatja, vagyis hangban is leteszi a pontot. (Itt az „ereszkedő”, vagy „eső” terminust nem érzem eléggé pontosnak a jelenség meghatározásához, mivel ezek a fogalmak nem feltétlenül fejezik ki a pontmélység elérését. Akkor is eshet, vagy ereszkedhet a dallam, ha az utolsó szótag nem kerül mélyebbre a megelőzőnél. Ezért használok más terminust.) A „lebegő” jelzót pedig akkor használom, amikor a szövegegység végén az utolsó szótag azonos hangmagasságon hangzik el, mint az utolsó szó többi szótagjáé. „Felfelé kanyarodó” megnevezést használok, amikor a szövegegység végének utolsó szótagja hangmagasságban följebb kerül. (Szándékosan nem az „emelkedő”, vagy „szökő” terminust alkalmazom, mert e kettő akkor is megvalósulhat, amikor nem a szövegegységekről, hanem a mondatvegről van szó. Itt kifejezetten a szövegegységek hangoztatását vizsgálom, és pontosabbnak érzem a „felfelé kanyarodó” terminust.)

4. táblázat: Három szupraszegmentum – beszédtempó, beszéddallam, hangerő – vizsgálata (hallás alapján).

Felolvasó sor-száma	Beszédtempó	Hang/s	Beszéddallam	Hangerő
1. felolvasó	Normál, váltás nincs, monoton	11,06	Szűk, lefelé kanyarodó szöveg-egységek, a pont-mélység nincs meg	Emelt
2. felolvasó	Normál, váltásokkal	11,06	Szűk, lefelé kanyarodó szöveg-egységek, a pont-mélység nincs meg	Kissé emelt
3. felolvasó	Normál, váltásokkal	11,80	Széles, lebegő/ereszkedő szöveg-egységek, a pont-mélység megvan	Normál
4. felolvasó	Lassú, váltás nincs, (hosszú szünetek)	10,41	Szűk, felfelé kanyarodó szöveg-egységek, a pont-mélység nincs meg	Halk
5. felolvasó	Gyors, váltás nincs, (rövid/kieső szünetek)	12,64	Szűk, felfelé kanyarodó szöveg-egységek, a pont-mélység nincs meg	Emelt

A harmadik felolvasó értékeit vastagon kiemeltük, mert mindhárom vizsgált elem szempontjából ez a felolvasó kerül ki „győztesen”.

Az első felolvasó a monoton beszédtempóban, a szűk beszéddallamban és az emelt hangerőben, az ötödik pedig a gyors beszédtempó, emelt hangerő és szűk dallam mellett a szövegegységek felfelé kanyarításában különbözik a többi felolvasótól.

A negyedik felolvasó halkabb hangereje mellett a beszédtempóban és a szünettartásban tér el az összes többitől.

A második felolvasónál kissé emelt a hangerő és szűk a dallam, de a tempó használatában vannak váltások, és a szövegegységek lefelé kanyarodnak.

Az 5. táblázat a hallás alapján vizsgált egyéb fonetikai elemeket mutatja, felolvasónként. A „van támasz”, illetve „nincs támasz” fogalmakat a hangképzés alapjául szolgáló levegő elégségességének, vagy elégtelenségének minősítésére használom. „Billenő” ritmusnak nevezem a hosszú és a rövid szótagok ejtési idejének következetlenségét. (Némely hosszú szótag rövidül, más hosszú szótagok nem, és a jelenség nem következetes, vagyis ugyanazt a szótagot egyszer így, egyszer úgy ejti a felolvasó.) „Rövidít” szóval jelöltem azt a jelenséget, amikor a beszélő a hosszú hangzókat nem ejti érzékelhetően hosszabban a rövidéknél.

5. táblázat: Egyéb, hallás alapján vizsgált elemek.

Felolvasó sorszám	Hangképzés	Levegőtámasz	Ritmus	Hangzóejtés	Szünetek
1. felolvasó	Préselt, „fém-es”	Nincs támasz	Pontos	Éles „s” és „sz”	Monoton szünetezés
2. felolvasó	Helyén képzett	Van támasz	Billenő	Lassú „r” és kieső „l”	Változatos szünetezés
3. felolvasó	Helyén képzett, „csengő”	Van támasz	Pontos	Hibátlan	Változatos szünetezés
4. felolvasó	Helyén képzett	Van támasz	Rövidít	Kieső „l”	Változatos, hosszú szünetek
5. felolvasó	Felpréselt „fejhang”	Nincs támasz	Rövidít	Kieső hangzók, éles „s”	Rövid és kieső szünetek

A 3. felolvasó értékeit itt is vastagon kiemeltük: minden vizsgált elem megvalósításában hibátlan a beszéde. Dőlt betűvel szedtük az egyes felolvasóknál a jól megvalósított elemeket. Látható, hogy az 5. felolvasó kivételével minden felolvasónál találtunk legalább egy jól megvalósított elemet.

Az értékelőkkel való beszélgetésből leszűrt tapasztalataink összegzését a 6. táblázat mutatja.

6. táblázat: Az értékelők benyomása az egyes hangokról.

Felolvasó sorszáma	Benyomás
1. felolvasó	Kellemetlen
2. felolvasó	Kellemes
3. felolvasó	Nagyon kellemes
4. felolvasó	Kellemes
5. felolvasó	Nagyon kellemetlen

A „kellemetlen”, „kellemes”, „nagyon kellemetlen” és „nagyon kellemes” kategóriákat azért jeleztük a táblázatban, mert a megfigyelők többsége ezekkel a szavakkal indokolta az általa adott értékelést. A legtöbben a 3. felolvasóra mondták, hogy „nagyon kellemes” és az 5. felolvasóra, hogy „nagyon kellemetlen”. Körülbelül egyforma arányban oszlottak meg a vélemények az 1. felolvasó kapcsán a „kellemetlen” és a „nagyon kellemetlen” között.

Feltűnő volt, hogy az „Iskolázottság” kategória megítélésénél a harmadik felolvasónak magas értéket adók a „szép beszédet” emelték ki, illetve ezt mondták: „Érti is, amit mond”. Amikor részletesebb indoklást kértünk, a tipikus válaszok ezek voltak:

- leviszi a hangsúlyt (!) a mondat végén,
- megnyugtató a hangja,
- kellemes (nagyon kellemes) a hangja,
- kimondja rendesen a szavakat.

A Pozíció kategóriában, amelyben a negyedik felolvasó kapta a legtöbb pozitív értéket, ilyen indoklásokat hallottunk:

- nincs szüksége rá, hogy hangosan beszéljen,
- fölényesen beszél,
- valami professzor lehet,
- megszokta, hogy figyelnek rá.

Iskolázottság kategóriában a legtöbb negatív értéket az első felolvasó kapta. A típusválaszok:

- nem érti, amit mond,
- kellemetlen (nagyon kellemetlen) a hangja,
- unja, amit mond.

Pozíció kategóriában az ötödik felolvasó kapta a legtöbb negatív értékelést. A válaszok:

- olyan a hangja, mint egy gimnazistáé,
- kamaszhangja van,
- idegesítően beszél,
- nem lehet odafigyelni rá.

Végül az iskolázottság és a munkahelyi pozíció szerinti sorrend a valóságban és az értékelők szerint, a legmagasabbtól a legalacsonyabb értékig:

A valóságos sorrend:	4, 5, 1, 2, 3
A válaszadók értékelési sorrendje:	
Legiskolázottabbnak a 3. felolvasót tartották, sorrend:	3, 4, 2, 5, 1
Legkevésbé iskolázottnak az 5. felolvasót tartották, sorrend:	5, 4, 1, 2, 3
Pozícióban a pozitív értékek sorrendje így alakult:	4, 3, 2, 1, 5
A pozíció negatív sorrendje pedig:	5, 4, 1, 2, 3

Szélsőséges eltérést a valóság és a benyomásra alapuló értékelések között a harmadik és az ötödik felolvasó esetében tapasztaltunk. A harmadik felolvasót a sorrendben elfoglalt valódi helyénél iskolázottság mértékében négy, pozíció szempontjából három értékkel magasabbra (első, illetve második helyre) értékelték a pozitív oldalon. A negatív sorrendben pedig mindkét vizsgált szempontból a harmadik felolvasóról tudták legkevésbé elképzelni, hogy az iskolai végzettsége a legalacsonyabb (pedig ez volt a valóság). Így negatív értékek szempontjából a harmadik felolvasó mind iskolázottságban, mind pozícióban négy hellyel jobbat kapott a valóságos sorrendhez képest.

Az ötödik felolvasó a valódi helyénél iskolázottságban kettő, munkahelyi pozícióban három hellyel alacsonyabbra – a legutolsó helyre került a pozitív értékek esetében.

A negatív értékek szempontjából a valódi sorrendhez képest iskolázottságban három, pozícióban pedig négy hellyel alacsonyabbra értékelték a válaszadók.

Az egyes hangok valódi „helyének” megtalálása a negyedik felolvasó esetében a legmagasabb pozícióra vonatkozóan sikerült az értékelőknek.

Az első felolvasó esetében a negatív értékeknél mind a pozíció, mind az iskolázottság szerint elfoglalt harmadik helyére is jól következtettek az értékelők. Ugyanakkor őt a pozitív értékekben iskolázottság szempontjából két hellyel (azaz legkevésbé iskolázottnak!), munkahelyi pozíciójának megítélésében pedig egy hellyel alacsonyabbra értékelték.

Következtetések

Mivel az értékelésben résztvevők csupán a hallásukra támaszkodhattak a benyomásuk kialakításában, és a vizsgált elemek megvalósításának összehasonlítása markáns különbségeket mutat, az öt felolvasó beszédében megvalósított, és a fentiekben vizsgált szegmentális és szupraszegmentális elemek és a benyomás kialakulása között összefüggésnek kell lennie.

A felolvasók elemzése alapján az értékelők az iskolázottság megítélésében jutalmazták a széles beszéddallamot, ennek részeként a letett pontot, valamint a normál hangerőt – ezekben a tulajdonságokban tér el a harmadik felolvasó a többitől.

Ugyancsak jutalmazták az ebben a vizsgálatban külön nem mért (csak hallás alapján jelzett) szünettartást, tagolást. A tipikus válaszok alapján értékelték még a pontos artikulációt („kimondja rendesen a szavakat”), a tiszta, csengő, „kellemes” hangot, valamint a pontos beszédritmust is.

Negatívan értékelték viszont a gyors beszédtempót, a „szűk” beszéddallamot, a pontmélység hiányát és az emelt hangerőt. Ugyancsak büntették – a tipikus értékelői indoklások alapján – a „kellemetlen” hangot, a pongyola hangzójét és a pontatlan beszédritmust.

A negyedik felolvasó esetében a munkahelyi pozíció megítélésében a válaszadók kiemelték a markáns szünettartást, a lassúbb beszédtempót, a „kellemes” és halkabb hangot, mint ami segítette őket a megítélésben.

Az „ellebegő” mondatvég, a szűk beszéddallam, a tempóváltások hiánya viszont rontott a negyedik felolvasó iskolázottságáról kialakuló benyomáson.

Valószínű, hogy az [l] hang kiesése a *dolgokhoz* szóban, valamint a hosszú mássalhangzók rövidítése is befolyásolta az iskolázottságára kapott negatív értékek számát. (Ahogyan a harmadik. felolvasó esetében pozitív irányban torzította a benyomást a tiszta és pontos időtartamú hangzójétés.)

Az ötödik felolvasó esetében a szupraszegmentumok közül a gyors tempó, a szűk, pontmélység nélküli beszéddallam és az emelt hangerő, valamint a válaszadók által kiemelt „nagyon kellemetlen” felpréselt, magas, támasz nélküli hang mellett feltehetően a pontatlan hangzójétés és az éles [S] hang is szerepet játszott abban, hogy minden szempontból negatívan ítélték meg a válaszadók.

Az első felolvasót sem pozícióban, sem iskolázottságban nem értékelték magasra. Esetében a szűk beszéddallamot, a monoton beszédtempót és az emelt hangerőt okolhatjuk az eredményért. Minden bizonnyal negatívan befolyásolta az értékelését, hogy az [S] hangot élesen ejti, hangjának fémes felhangja van, amelyet az értékelők „kellemetlen”-nek ítélték.

Abból a hipotézisből indultam ki, hogy a beszédhangzás egyes szupraszegmentális elemeinek a szociálpszichológiában leírt, pozitív, vagy negatív „holdudvar-hatása” van a beszélőről kialakuló benyomásra. Feltételeztem továbbá, hogy ez a hatás hasonló torzításokat okoz a benyomás kialakulásában, mint a külső megjelenés vizsgálatakor megfigyelteknél. Azt is feltételeztem, hogy azonosítani lehet a beszédmegvalósítás azon elemeit, amelyek hatással vannak a benyomás kialakulására. A bemutatott kutatási eredmények alátámasztják, hogy a vizsgált szupraszegmentális elemek – a beszédtempó, a beszéddallam és a hangerő – befolyásolták a válaszadók benyomását mind az iskolázottság mértékének, mind a munkahelyi pozíciónak a megítélésében, és a külső megjelenéshez hasonló torzításokat okoztak: a „szép” beszédű harmadik felolvasó értékelésében jelentős pozitív, míg a beszédfonetikai elemeket a többi hanghoz képest gyengébben megvalósító ötödik felolvasó esetében negatív torzító hatás tapasztalható az értékelésben.

Irodalom

- Bóna J.** (2007) *A felgyorsult beszéd produkciós és percepció sajátosságai*. Budapest: ELTE, doktori disszertáció.
- Crystal, D.** (1998) *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Eysenck, H. & Eysenck, M.** (1995) *Mind Watching – Why we behave the way we do*. London: Prion.
- Forgács J.** (2007) *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest: Kairosz Kiadó.
- Gocsál Á. és Huszár Á.** (2003) Csábító hangok. *Beszédkutató, 2003.* 9-19.
- Gósy M.** (2004) *Fonetika, a beszéd tudománya*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Gósy M.** (1997) A magyar beszéd tempója és a beszédmegértés. *Magyar Nyelvőr* 121. 129-139.
- Griffin, E.** (2001) *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest: Harmat Kiadó.
- Markó A. és Grácz T. E.** (2007) Gégeletásvolitáson átesett betegek beszédének hallgatói megítélése. *Alkalmazott Nyelvtudomány, VII/1-2.* 39-57.
- Holtgraves, T. M.** (2002) *Language as social action*. New Jersey: Mahwah.
- Pascal, B.** (1983) *Gondolatok*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Pap J.** (2002) *Hang – Ember – Hang. Rendhagyó hangantropológia*. Budapest: Vince Kiadó.
- Scherer, K. R.** (1982) *Methods of research on vocal communication: Paradigms and parameters*. http://www.affective-sciences.org/system/files/1982_Scherer_HdbNVB_voice.pdf
- Uchida, T. & Nakune, N.** (2004) *Effects of fundamental frequency and speech rate on impression Formation*. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15747562>
- Wacha I.** (1999) *Szöveg és hangzása. Cikkek, tanulmányok a beszédről*. Budapest: MR Rt.
- Zuckerman, M. & Miyake, K.** (1991) Cross-channel effects of vocal and physical attractiveness and their implications for interpersonal perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1991. 60/4. pp. 545-554. (<http://psycnet.apa.org/journals/psp/60/4/>)